

ОЛГА ПЕРОВИЋ

ШПИРО БОЦАРИЋ (1878—1941)

Шпиро Боцарић, сликар чија се стогодишњица рођена обиљежава, припада првој генерацији црногорских ликовних стваралаца, оних који су, према свом знању и могућностима, али и према потребама и захтјевима народа у којем су поникли и средина у које су и ван Црне Горе одлазили да раде, ударали темеље савременијег, европскијег, да тако кажемо, ликовног стваралаштва. Они су пошли од дуге иконописачке традиције, а притом били узнемирени новинама које су запретаним ликовним склоностима Црногораца показали страни умјетници који су долазили у Црну Гору да сликају не само питорексни пејзаж црногорски и његове чудесне колоритне и пластичне контрасте, него превасходно привучени национално ослободилачком црногорском „борбом непрестаном“ — борбом која је столећима ангажовала све снаге и таленте младих Црногораца, а све оно што су они мимо ратовања жељели да раде могло је само да се оставља за боља времена.

Страни сликари, и они из других народа јужнословенских, били су као и сви други културни радници који су долазили отуда, радо примани од Црногораца, поштовани и помагани, а називали су их „извањцима“. То име им је и до данас остало и зна се прецизно што значи и подразумијева — много топлине за оне што су дошли да подрже и помогну у пословима којима Црногорци нијесу имали времена и могућности да се баве, културним и просвјетним нарочито, да оставе свједочанство о времену и људима. Дошли су „из вана“, из удобног живота, у тај круг неумитне борбе, погибије и сатирања, дошли по својој жељи, храбро. Отуда миље и својатање у томе „извањци“, а не подвајање и одбијање, на што би се могло помислити по звуку ријечи, кад се нема у виду њен историјски контекст.

А када се ради о сликарима, ти извањци су били позната и призната имена онога времена: Теодор Валерио, Фердо Кике-

рец, Јарослав Чермак, Влахо Буковац, Иван Рендић и други. Њихов боравак и рад, и њихова дјела буде код појединих младих образованијих Црногораца интересовање за ликовне умјетности. Постепено су се стварале могућности за задовољавање тог интересовања. Наиме, крајем прошлог и почетком овог вијека Црна Гора се стабилизује као савремена државна заједница и улази у фазу мирнијег развитка, када се културним активностима поклања значајна пажња. Све више црногорских младића одлази на више школе у разне културне центре Европе. Одлазе и на ликовне академије. И то је прва генерација школованих црногорских ликовних стваралаца.

Први међу њима је Анастас Боцарић, старији брат Шпира Боцарића, који је пресудно утицао на Шпира да се определији за сликарство. Утицао је у почетку и на његов сликарски стил, нарочито док су радили заједно све док је трајала Шпирова академистичка фаза у којој је радио претежно портрете.

Анастас Боцарић је живио дужи од свог брата, до 1944. године, и умро је у Перасту. Школовао се у Атини, а сликао подуже у Црној Гори, нарочито баш национално ослободилачке теме, али је радио и у другим крајевима: Војводини, Србији, Хрватској, а дијелом и у Босни и Херцеговини, гдје је са њим отишао и брат Шпиро. Млађи Боцарић је, међутим, тамо остао до краја живота.

Читава група Анастасових и Шпирових савременика отишла је на школовање у разне европске метрополе да би се касније вратили и били најчешће први школовани наставници цртања, како се тада говорило, у црногорским школама. Марко Брежанин (1883—1956) је учио у Лубљани и Бечу, Мило Врбица (1871—1937) у Москви, Марко Греговић (1867—1941) у Бечу, Шпиро Бурановић (1864—1910) у Кијеву, Владимир Новосел (1883—1961) у Београду и Прагу, Боко Поповић (1887—1911) у Москви и Напуљу, Перо Почек (1878—1963) у Напуљу, Илија Шобајић (1876—1953) у Бечу и Паризу и Шпиро Боцарић (1878—1941) у Венецији.

Стваралаштво већине ових умјетника сурово је прекинуо први свјетски рат, а неколицини је и други загорчао старост, те су тако дијелили судбину црногорског народа којему се вјековима није дало подуже живјети и радити у миру. Стварали су у друштвеним условима који су се битно мијењали више пута. Неки су дочекали и остваривање вјековних тежњи црногорског народа да Црна Гора буде слободни и равноправни дио јединствене југословенске заједнице — дочекали су наше социјалистичко вријеме. Стварајући у црногорској држави до првог свјетског рата, они су радили теме за двор и за потребе грађанске класе у настајању, нарочито у приморју гдје је она имала и развијенији укус и потребе. То су, углавном, били портрети, који су и ликовно најбоља њихова дјела, а затим сцене на на-

ционалне историјске теме. Стилски је њихово стваралаштво карактерисао прилично архаичан академски реализам. Но, када се имају у виду наручиоци, није тешко схватити зашто је било тако. Пленеристичко сликарство, импресионизам и други ликовни правци послје њега, који су револуционисали ликовни израз у њихово вријеме, нијесу могли привлачити наручиоце чији се укусу формирао на још увијек јакој иконописачкој традицији; када је у питању живаљ са приморја, ради се и о познавању ренесансног наслеђа Италије — ренесанских дјела још се чувало у тамошњим црквама и кућама. Први црногорски сликари су били реалисти. Знали су да ту публику морају постепено увлачити у модерније струје, да морају бити и васпитачи, и били су. Тек понекад и понеки, за своју душу, отискивали су се у светлије и модерније токове, као рано умрли Боко Поповић, Перо Почек, па и Шпиро Боцарић. Отступали су од заморног тамног академског тоналитета и препуштали се заводљивим варкама контрастирања свјетлости и сјенке, ведрини пленеристичког, импресионистичког сликања, најчешће његове поентилистичке варијанте.

Већина представника ове прве генерације школованих црногорских сликара отиснула се послје настанка краљевине Југославије у друге, развијеније центре да тражи и налази боље услове за живот и рад. У Црној Гори, национално обесправљеној и економски заосталој, буржоазија није стварала услове за развој националне културе.

*

Шпиро Боцарић је рођен у Будви по свој прилици 24. маја 1876. године. Но, све до недавно је као датум његовог рођења узиман податак из Енциклопедије Југославије, да је рођен 2. децембра 1878, па се тако и код нас обиљежава стогодишњица његовог рођења. Школовао се у Будви, Херцег Новом и Дубровнику, а сликарство је учио у Венецији. Године 1894. уписао се на студио Scuola Disegno, а већ 1895. похађа другу школу — Regio Istituto di Belle arti и прије одласка у Венецију и у току школовања често се придруживао свом брату Анастасу када је овај радио у Будви и на Цетињу. Његови први радови се, баш зато што је од брата и учио, тешко и разликују од Анастасових. У току школовања, одмах по повратку из Венеције, Шпиро слика у Будви неколико портрета. Углавном се не зна за судбину тих радова, јер су се и расељавале породице за које су сликани, а и није се много пажње поклањало чувању умјетничких дјела. Можда ће поводом ове годишњице изаћи на свијетло дана неки од тих портрета из занемарених породичних скровишта.

Већ 1887. Шпиро са братом Анастасом одлази у Мостар, па у Сарајево. Анастас се враћа у Црну Гору 1900, а Шпиро остаје у Босни и придружује се прогресивним интелектуалцима Босне и Херцеговине, и остаје један од истакнутих босанских сликара и музеалиста све до смрти. У генерацији црногорских сликара којој је припадао издвајао се ширином образовања — био је и сликар и етнограф, писао и критику, и журналистику чак и приповјетке. И као такав се свестрано испољио најприје у Сарајеву, гдје је активни судионик Кочићевог круга и Кочићев пријатељ, а касније и у Бањалуци, гдје га је аустријска власт 1914. прогнала због политичке активности и за коју је везан највећи дио његовог стваралачког рада.

Вида Хусеџиновић, најбољи познавалац Боцарићевог рада, у својој монографији о њему наглашава да је он уз Ивану Кобилицу био, први домаћи школовани ликовни стваралац у Сарајеву и да је веома добро прихваћен од најширег, нарочито православног грађанства. „Образован, млад, врло духовит, помало боем, спреман на шалу и пјесму, стекао је врло брзо широк круг познаника и пријатеља. Прихватили су га прво богати трговци и виђенији Срби, међу којима и знатан број слободоумних младих интелектуалаца који су у непосредном сукобу са окупационим властима“ — каже она.

У Бањалуци је, дакле, Шпиро Боцарић од 1914. године. Током рата је болешљив и мало је што радио. Послије уједињења се брзо политички пасивизирао јер је — како наглашава Вида Хусеџиновић — „видио да у новооснованој држави Срба, Хрвата и Словенаца, нијесу оживотворени идеали за које су се борили напредни млади интелектуалци у годинама од 1903. до 1914...“ Можемо слободно додати: као што су то убрзо увидјели и напредни људи у његовом народу, па и у најужем завичају, који се све бројније опредјељују за комунистичке идеје и покрет који визију јединства заснива на равноправности свих народа и народности и поштовању свих историјских карактеристика развитка појединих крајева Југославије.

Боцарић у Бањалуци почиње интензивније да слика и да се више посвећује етнографским истраживањима и музеолошким акцијама. Године 1930. отворен је Етнографски музеј у Бањалуци и Боцарић је његов први управник. Он се непосредно ангажује и на другим културним пословима, нарочито око подизања споменика Петру Кочићу. Ипак, највеће су његове заслуге као музеалца. Имао је за ово вријеме веома напредна схватања. Наглашава је: „мјесто мртвих музеја који могу да служе само појединим научницима ми треба да имамо живе установе, које ће прикупљати и очувати душевна добра народа и бити покретачи корисних и лијепих установа“... Он се са страшћу бави етнографијом, често је томе подређивао своје сликарско знање, фотографисао је, цртао... Био је дубоко и искрено одушевљен

богатством и разноликошћу босанског етнографског наслеђа. Но, свестран и неуморан, занимао се и за палеонтологију, минералологију, нумизматику. Издавао је и уређивао етнографске публикације, писао чланке и расправе.

Ангажован на тим пословима био је у Бањалуци и на почетку другог свјетског рата... И када су почела усташка дивљања у овом крају, надао се да сулуде страсти неће надвладати и да ће се спријечити братоубилачки рат. Стога је и одбио понуду италијанског конзула из Сарајева да добије као Црногорац пасош и иде из Бањалуке у безбједније мјесто. Остао је у свом музеју. У његовим подрумима три дана су га морили и на стравичан начин уморили усташки крвници већ у јулу 1941. године.

Црна Гора му је одала почаст уписујући његово име на Спомен плочу у Умјетничком павиљону у Титограду и академијом и изложбом поводом стогодишњице рођења. Бањалука је 1976. године организовала велику изложбу његових сликарских дјела и музејског рада, коју, нажалост, његова родна Будва није преузела. Издата је тада и изванредна монографија о Боцарићу, у којој изузетно документовано и зналачки о његовом животу и умјетничком раду пише Вида Хусеџиновић а о музеолошком Иванка Билић.

Црногорске умјетничке институције нијесу се како треба поставиле према значају Шпира Боцарића. Имају тек понеку његову слику. Нијесу прикупљени подаци о његовом дјеловању у Црној Гори и радовима који се чувају у приватном власништву и није организована репрезентативнија самостална изложба Боцарићевих слика.

Двије се креативне фазе четрдесетогодишњем сликарском раду Шпира Боцарића јасно издвајају. Прва, кад ради портрете будвљанских и сарајевских богатих праћана и чланова њихових породица у стилу строгог академског реализма. Неки од тих радова спадају, по стилској чистоти, изражајности лица, вјештом постављању фигура, по зналачком сликању материје, у најбоље што је на тај начин створено не само у Црној Гори и Босни, него и у југословенском сликарству. Из времена прије Боцарићевог доласка у Сарајево позната су само два рада: „Портрет дјевојчице“ из Народног музеја у Београду и аутопортрет који чува Јелисавета Боцарић, сликарева кћерка. На њима се још помало осјећа и Анастасова рука. У радовима који настају у Сарајеву осјећа се да Шпиро ради потпуно самостално и видан је утицај његовог школовања у Венецији. Међу најинтересантније портрете из тог периода спада, пун свјетлости и ведрине, портрет дјечака Белуша Јунгића (сликао је и дјечакове родитеље) из породице за коју га је везивало топло пријатељство, као и портрет Савке Ђуртовић — Фајдинице. О њима Љубица Младеновић каже: „Ако породична легенда прича да је портрет дјечака сликао пјевајући италијанске канцоне, јер је

модел једино под тим условом пристајао да сједи, онда овој причи треба вјеровати, јер овако распјевана кичица Шпира Боцарића полетјела је још само једанпут — кад је сликао портрет Савке Ђуртовић-Фајдинице. Сликара се, вјероватно, угодно осјећао поред ове благе и дарезљиве жене, пред чијим се ликом ослободио свих акадамских стега и наговјестио умјетност XX вијека. Боцарић је очигледно био упознат са токовима умјетности свога времена, јер је у каснијим својим радовима почео сликати дивизионистичком техником, али овај закашњели сарајевски постимпресионизам није имао много везе са монументалношћу и строгом дисциплином европског правца, од кога је Боцарић узео само формалне елементе, док је дух његових слика остао академски“.

Овај „постимпресионизам“ је заправо друга, нешто разуђењенија, сликарска фаза Боцарићева. Он се доиста приклања плеристичком сликарству држећи се ипак реалистичког приступа, светлије и слободније сликајући, али само тачно оно што види. Од 1910. године још слободније се креће у том оквиру радећи на начин Сегантијевог поентилизма који је, изгледа, погодовао фолклорној тематици. Слободнија фактура и пастознији намаз омогућавају му да упечатљивије нагласи карактеристике својих живописних мотива. У складу с тим је и његов колорит који, иако је често изразит — љубичаста, зелена, црвена, смеђа — није никад доминантни елемент слике. Боцарић се задржао, као и већина његових вршњака у црногорској ликовној умјетности, а добрим дијелом и у босанскохерцеговачкој, на значењу теме и цртежа као битним елементима слике. То се нарочито осјећа у сликању жанр сцена, слика фолклорне садржине и ријетких пејзажа које је радио у Сарајеву и нарочито у Бањалуци. У току 40-то годишњег стваралачког рада Боцарић је, колико се зна, излагао само два пута: 1923. у Винковцима и 1925. у Загребу, са Миленком Б. Бурићем.

Боцарићево сликарство је било омиљено у средини у којој се кретао и живио, јер је одговарало њеним захтјевима и достигнутом ликовном укусу. Међутим, оно је, у односу на збивања у европској умјетности истих година, па и у неким центрима у Југославији, већ било анахроно. Утолико више што су стилске промјене у његовом дјелу биле минималне. Он је, заправо, највише постигао крајем прошлог и почетком овог вијека, а касније своје сликарство доста подредио етнологији и по томе постао веома познат.

У Црној Гори је Боцарићеву генерацију сустигла нова група стваралаца наглашене индивидуалности, који су смјело продрли у најсавременије токове сликарства у свијету. Путем коју су прокрчили први школовани сликари ушли су у свијет умјетности млађи и креативнији: Мило Милуновић, Ристо Стијовић, Михајло Вукотић, Милош Вушковић, Јован Зоњић, Лубарда и

други. Ухваћен је корак са савременошћу. Дошло је доба наглог стваралачког успона.

Склони да се дивимо врхунским достигнућима, не смијемо заборављати историјске претходнице без којих је стваралачки континуитет немогућ. Шпиро Боцарић, и својим сликарским и осталим културним радом, дио је тог континуитета у умјетности и Црне Горе и Босне и Херцеговине. С поштовањем према његовом дјелу обиљежена је и стогодишњица рођења Шпира Боцарића.

S u m m a r y

SPIRO BOCARIĆ (1878—1941)

by Olga Perović

Bocarić was one of the first educated Montenegrin painters. He started to learn painting with his elder brother Anastas, a painter, and continued in Venice. He painted several portraits in his native town Budva. In 1887. he left for Mostar and Sarajevo. There he joined the progressive intellectuals who struggled for independence in Bosnia and Hercegovina. He was on friendly terms with Petar Kočić, the writer and with the progressive personalities around him. In 1914 he was expelled to Banja Luka by Austrian authorities where he painted the most of his canvases. When the Museum of Ethnography was established there in 1930. Bocarić was appointed the Director. He was a progressive museum worker. He was killed by ustashes in 1941.

At the end of the last and the beginning of this century Špiro Bocarić painted wonderful portraits of the citizens of Budva, Sarajevo, Banjaluka in the dark academic tone of the time. Later on he turned to folklore genre scenes and to certain Segantiev-like pointilism. He exhibited rarely.

